

BODNÁR ILDIKÓ

Nyelvtanulásaim története

Ajánlom ezeket a sorokat dr. Boga Bálint onkológus főorvos úrnak, geriáternek és orvosíró-nak, akinek a nyelvtanulásról megjelent visszaemlékezése¹ nyújtott példát saját emlékeim összeszedéséhez.

BEVEZETÉS

A *Nyelvtanulásaim története* megírásában dr. Boga Bálint gondolatébresztő írásán túl egy további kedves ismerősöm, Pásztor Lászlóné Adrien² biztató szavainak is ösztönző szerepe volt. Adrien néhány évvel ezelőtt egy eszperantóról magyarra fordítandó eposz kapcsán kért tőlem verstani tanácsot, s azóta számos levelet váltottunk. Főként nyelvekről, nyelvtanulásról levelezünk, vagyis arról, mit jelentettek a nyelvek az életünkben – nekem nyelvek egész sora, neki főként az eszperantó. Ő is arra biztatott, hogy írjam le a nyelvekkel, tanulásukkal, s főként a nekik köszönhető utazásokkal kapcsolatos élményeimet, örökítem meg nyelvtanulásom állomásait. Hiszen belekóstoltam az évtizedek során nagyjából egy tucatnyi nyelvbe, 25 éven át középiskolákban három idegen nyelvet is tanítottam, majd pedig két évtizeden át nyelvészeti tárgyak egész sorát adtam elő a Miskolci Egyetemen, s talán valóban nem érdektelenek mások számára sem nyelvtanulási tapasztalataim.

Utazásaim egy részének történetét is belefoglaltam az írásba.

A LEGKORÁBBI NYELVI ÉLMÉNYEM

Az iskoláskorom előtti évekből egyetlen idegen nyelvi élményemre emlékszem vissza: a görög gyerekek „furcsa” beszédére. Orvosi rendelőkben találkoztunk velük rendszeresen, göndör, fekete hajú gyerekek voltak, sokat sírtak, és valahogy egészen érthetetlenül beszéltek. „Görög kisgyerekek” – mondta nagymamám. „Sokan jöttek görögök most ide Miskolcra.” (Az 1950-es évek legelején vagyunk, a görög polgárháború után ezek menekültek el Görögországból, és gyerekek százait is a szocialista országokba, köztük Magyarországra menekítették.)

Más idegen nyelvvel való találkozásomra abból az időből – óvodáskoromból és legelső két kiskolás évemből – nem emlékszem. Csak kevés idegen fordulhatott meg 1960 körül a szülővárosomban, Miskolcon, különösen pedig ennek harmadik kerületében, az akkor még eléggé

¹ Boga Bálint: Kalandozások a nyelvek mentén – A nyelvtanulás életemben. *Új Köznevelés*. 76. 1–3. sz., 38–41.

² Pásztor Lászlóné a férjével együtt sokat fordított eszperantóról magyarra és fordítva, a műveik egy része az Magyar Elektronikus Könyvtárban megtalálható.

falusias kinézetű és életformájú Diósgyőrben. Otthon sem hangzott el idegen szó,

pedig szüleim is tanultak valaha nyelvet – németet –, de ezt sokáig nem tudtam.

A NYELVEK MEGJELENÉSE – ISKOLÁS ÉVEIM

Nem sokkal később az életem mégis a nyelvek körül kezdett forogni. Az általános iskolai idegennyelv-tanulás, ami a hatvanas években egyértelműen az orosz nyelv tanulását jelentette, a felső tagozaton, ötödik osztályban kezdődött. Én azonban másfél-két évvel korábban már belevágtam – természetesen szüleim támogatásával – első idegen nyelvem „meghódításába”.

Az első három idegen nyelv az életemben

A legelső tanult nyelv

Lerne das Einfachste!...

Lerne das Abc, es genügt nicht, aber

Lerne es!...

Fang an! Du mußt alles wissen!

Bertolt Brecht: Lob des Lernens

Tanuld, mi egyszerű!...

Ábécét tanulj, bár nem elég, de mégis

Csak tanuld!...

Mindent tudnod kell e Földön!

Bertolt Brecht: A tanulás dicsérete³

A leghamarabb a **német nyelv** jelent meg az életemben, de mondhatnám azt is, hogy a mindennapjaimban. Az első emlékem, ami a német nyelvhez kötődik – azaz egy akkortájt kiadott német nyelvkönyv⁴ legelső leckéjéhez – a következő.

Úgy mesélik, hogy édesapám akarta fel-eleveníteni egykori némettudását valamilyen vállalati nyelvtanfolyamon, így kerülhetett a kezembe az a könyv. Úgy 7-8 éves lehettem, olvasni már tudtam, sőt a „dupla v” sem lepett meg különösképpen. Az első leckében talált kérdést hát ki is olvastam, ilyen módon: *Vas ist das?* – csupa *s*-sel, és amikor a szüleim mondták, hogy a

németben ez nem egészen így van, először bizony értetlenkedtem. Miért így írják németül a *vasat*? És hogy-hogy nem *vas*? Ilyen és ehhez hasonló okos kérdéseket tehettem fel nekik. Már nem tudom, hogy tértem napirendre a dolog felett, de mindenesetre tovább lapozgattam a könyvet.

E spontán érdeklődésemnek is köszönhettem, hogy valakinek a családból eszébe jutott Matild néni, egy nagyon idős német-tanár. Édesanyám különórára kezdett jártni hozzá. Matild néni még öt és nővérét (a keresztmamámat) tanította németre a harmincas évek végén a polgáriban. A tanár néni – ez sem volt utolsó szempont – szintén

³ Részlet *Az anya* című dráma egyik betétdalából. A verset Görgey Gábor fordította.

⁴ A Vajda György Mihály és Fürst György által írott német nyelvkönyv kiadásának az éve 1957 volt. Egy kezdőknek, de feltétlenül felnőtt nyelvtanulóknak ajánlott könyv volt a *Tanuljunk nyelveket!* sorozatból. Az első kiadást az ezredfordulóig még számos további követte.

Diósgyőrben, úgy három- vagy négyutcányi távolságra lakott tőlünk. Az is hozzájárulhatott ahhoz, hogy éppen idegen nyelvet kezdtem tanulni, hogy a sportokhoz bizony ügyetlen voltam, meg féltettek is, a zenéhez viszont botfűlűnek könyveltek el (már amennyire ez egy-két iskolai év alatt kiderülhetett). Tény azonban, hogy sem az előbbieket, azaz a sportokat, sem pedig az utóbbiakat, az éneklést, a zene igen sokáig nem játszottak szerepet az életemben. Annál nagyobb szerepet kaptak a nyelvek.

Mivel nagyon gyorsan megírtam, megtanultam az iskolai leckéimet, s bár, ahogy mondták, „faltam a könyveket”, mégis sok szabadidőm maradt, így egy kis nyelvtanulás bőven belefért a napjaimba. Harmadikos koromtól hetente kétszer mentem órára, de emlékezetem szerint naponta foglalkoztam valamennyit a némettel, olvastam, gyakoroltam a szavakat, megírtam a házi feladatot. Legkorábban a Matild néni által ajánlott (és valószínűleg tőle is kölcsönkaptam) kis füzetekből kezdtem tanulni. Mára már alig emlékeztem a füzetekre, a napokban az interneten mégis rájuk bukkantam, és hat évtized távolából is felismertem őket.⁵ Először ezekből a mára már ezerévesnek tűnő kis füzetekből tanultam valamennyit, aztán a már említett „Vajda-Fürst”⁶ következett.

A szavak tanulását, erre egészen jól visszaemlékszem, az idős tanárnő bútorainak német nevével kezdtük, és az első órák után már nem okozott gondot a *Was ist das?*

kérdés megértése és kiolvasása sem. Mintha a színek is hamar előkerültek volna. Az órákon nagyon korán dicséretet kaptam Matild nénitől. A szavakat gyorsan, pontosan megtanultam, a névelőket is rendre megjegyeztem, s bár sokat nemigen töprengtem rajtuk, de talán a mondataim is rendben

voltak. Egy olyan esetre emlékszem, hogy a tanárnéni nagyon megdicsért, mert a tárgyeset hibásan használt névelőjét magam kijavítottam, vagyis a *der*

Tisch-t den Tisch-re. Egy nyelvóra, úgy emlékszem, 10 forintba került Matild néninél; később az árak persze emelkedtek. Aztán úgy alakult, hogy az érettségig öt-hat tanár is tartott nekem magán-, avagy ahogy emlegettük: „maszek” órákat. Mindig én mentem – lehetőleg pontosan érkezve – a tanárokhöz. Iskolai keretek közt a német nyelvet soha nem tanultam.

Az első három esetben a tanárváltás tanönyvváltással is járt, ráadásul mindig teljesen előlről kezdtük a nyelvtanulást. Így az alapok igencsak megerősödtek. Volt sok nyelvtani gyakorlat, fordítás, szavak kikérdezése; sajnos a helyes német kiejtés soha nem került szóba egyik tanáromnál sem. Harmadik nyelvkönyvemként a korabeli gimnáziumi tankönyvek következtek, de újabb tanárváltások miatt csak a harmadikos könyv közepéig jutottam el. Volt anyag-rész, amit háromszor is megtanultam tehát, volt, amit éppen csak egyszer, s olyan is bőven akadt, amit nem is említettünk, mint pl. a függő beszéd.

⁵ Barna, *Schidlof* feliratú papírdossziéból lehetett egyenként kivenni a leckéket, s elég volt egy ilyen vékonyka „tanönyvet” meg egy füzetet vinni az órára. A *Schidlof 1000 szó gyakorlati módszere* című kiadvány volt ez, német nyelvből, Altai Rezső által szerkesztve. Ezt a tananyagot semmiképpen sem gyerekeknek szánták.

⁶ Ezt követően rövid időn belül megjelentek a *Tanuljunk nyelveket!* sorozat első francia és angol kezdő nyelvkönyvei is, mintegy az 1956 után bekövetkezett oktatáspolitikai változások jeleiként.

Az egyik nyelvtanárom az *Ali Baba és a negyven rabló*-t (*Ali Baba und die vierzig Räuber*) olvastatta hangosan és fordította velem az órán az *Ezeregyéjszaka* (*Tausend und eine Nacht*) című meséskönyvből. A tanár úr néha nyelvtani magyarázatokat is fűzött a mondatokhoz. Az órán megismert új szavakat otthon emlékezetből jegyeztem le, már amelyekre visszaemlékeztem. Ez a módszer nálam nem annyira vált be. A *Szezám, tárulj!* (*Sesam, öffne dich!*) kifejezés mellett azért még néhány további szó (pl. *varázsszó, kincsek, barlang; Zauberwort, Schätze, Höhle*) ebből a meséből maradtak meg máig az emlékezetemben.

Később Thomas Mann *Vasúti szerencsétlenség* (*Das Eisenbahnunglück*) című novellája is sorra került egy másik tanáromnál, ennek fordítására és szókinccsének tanulmányozására legalább otthon is készülhettem, mert nekem is megvolt a novelláskötet.⁷ Amikor évtizedekkel ezután majd Thomas Mann műveit eredetiben kellett olvasni, így a *Tonio Kröger* című novellát is, nagy örömmel tettem, még ha elég sok szótározással járt is. A novellából „*a főkabór iskolatáskákban a tudomány összes cók-mókja*” kifejezés tetszett nagyon, amelyik az eredetiben így hangzott: „*die Siebensachen der Wissenschaft in den Seehundsränzen*”⁸.

Néhány évvel nyelvtanulásom kezdete után vásárolni kezdtem az *ABC-Zeitung* nevű színes NDK-s gyermeklapot, minden hónapban kaptam rá pénzt, ahogy a

nyelvórákra is. Valamennyit mindig megérttem a történetekből, a legtöbbször persze csak a szótár segítségével. Különösen eleinte nem minden tűnt értelmesnek, amit fordítottam, és ez nagyon zavart – sokáig gondolkodtam egy-egy helyes megoldáson. Persze a zsebszótárak szókinccse elég kicsi volt az eredeti szövegek olvasásához. Később a *Világ Ifjúsága* című ifjúsági lapnak köszönhetően nagyon hamar német levelezőtársaim is kerültek, a lap mindegyik száma közölt címeteket, sőt címlistákat is lehetett kérni a szerkesztőségtől. A legelső levelezőtársam egy Inge Hermann nevű, velem egykorú lány volt Pappendorfból. A leveleken kívül sok szép képeslapot is küldött. Az NDK-ba vezetett első külföldi utam, cseregyerek lettem egy potsdami családnál. Igaz, ez nem a levelezések nyomán alakult így, hanem egy miskolci és egy potsdami iskola kapcsolatá-

nak volt köszönhető, és elsős gimnazista korom végén történt. Arra is emlékszem, hogy kiutazásom előtt hogyan ismételttem az éppen tanult

könyv leckéit, olyan kifejezések, mondatok után kutatva, amelyek egészen biztosan hasznomra lehetnek majd. Ezeket ki is írtam egy külön füzetbe. A megérkezésem után legalább három nap kellett ahhoz, hogy a német kiejtést megszokjam, hogy megértsem, amit vendéglátóim mondtak nekem; saját gondolataimat kezdettől jobban el tudtam mondani, persze mindvégig igencsak erős magyar akcentussal.

nagyon hamar német
levelezőtársaim is kerültek

⁷ Ma mindkét fentebb említett művet el tudja olvasni, de akár meg is tudja hallgatni bárki az interneten. Ali Baba meséje például itt megtalálható: <https://www.labbe.de/Die-Geschichte-von-Ali-Baba-und-den-vierzig-Raeubern>, Thomas Mann novelláját pedig magának az írónak az előadásában itt meghallhatjuk: <https://www.youtube.com/watch?v=3oPxnB84afc>.

⁸ A novella és ennek magyar fordítása hasonlóképpen megtalálható az interneten: <https://www.gutenberg.org/dirs/2/3/3/1/23313/23313-h/23313-h.htm>, illetve: <https://mek.oszk.hu/00400/00437/00437.htm>

Még az általános iskolai korszakra kicsit visszatekintve: volt osztályfőnököm és magyartanárom, Klárka néni, mikor megtudta, hogy már négy éve tanulok németül – hetedikes voltam akkor –, egy nekem furcsán hangzó kérdést tett fel: *És a Faustot olvastad már eredetiben?* Nos, egyetemista voltam, amikor németből sikerrel letettem a középfokú nyelvvizsgát. De ezzel korántsem fejeződött be számomra a német nyelv

tanulása – és így a „Faust eredetiben” sem maradt ki az életemből.

Brecht mottóban idézett szavaira visszatérve: talán hetedikes koromban kezdtem ezeket a sorokat a füzeim elejére írni, főképp azt, hogy „*Ábécét tanulj!*” (számomra egyértelműen „*Nyelveket tanulj!*” értelemben), és amiatt is, mert – akkori, még gyermeki lelkesedésemben – én is így éreztem: „*Mindent tudnod kell e Földön!*”

A második tanult nyelv

*Я к вам пишу – чего же боле?
Что я могу еще сказать?
Теперь, я знаю, в вашей воле
Меня презреньем наказать.*

*Пушкин: Онегин
Письмо Татьяны к Онегину*

*Én írok levelet magának –
Kell több? Nem mond ez eleget?
Méltán tarthatja hát jogának
Hogy most megvessen engemet.*

*Puskín: Anyegin
Tatjana levele Anyeginhez⁹*

Biztosan vannak, akik, ha sokkal többre már nem is, de ezekre a sorokra még emlékeznek gimnáziumi orosznyelv-tanulásuk éveiből.

A második nyelv, amit tanulni kezdtem, az **oros** volt. Ennek tanulása ötödik osztályba lépésemkor kezdődött, s már előre örültem neki. A német után az orosz könyvnyűnek bizonyult, nem jelentett különösebb gondot a cirill betűs írás sem. Szintén nem okozott nehézséget – a német nyelv tanulása után – a három nyelvtani nem elfogadása, ráadásul a felismerésük és megtanulásuk a végződésekhez kapcsolódóan jóval könnyebb feladat is volt itt, mint a németben. Én – még hatodikos koromból – az egyik szóbeli feleletemre emlékszem, amikor elbizonytalanodtam a ragozásokban, ám visszaemlékezve a történtekre tudom, hogy

a segítő tanári javítás nyomán felelet közben értettem meg a végződéseknek a változó esetekhez (alanyeset, tárgy eset stb.) való kapcsolódását.

Oroszul hatodikos koromban kezdtem levelezni egy *Szovjet–magyar diáklevelezés*¹⁰ című kis könyv segítségével, hiszen magukat a címeiket (moszkvai iskolák címeit) is itt találtam. Bemutatkozó leveleimhez kész mondatokat találtam a könyvecskében, de a szótár segítségével sok más mondatot is beleírtam a leveleimbe, nyelvtanilag lehet, hogy kevésbé helyesen, mint a mintamondatok voltak, de *a saját gondolataimat akartam kifejezni*. A kedves, fiatal tanárnő, Marika néni hamar észrevette érdeklődésemet az orosz nyelv iránt, és tovább ösztönzött a nyelvvél való foglalkozásra.

⁹ A puskin sorok és az Áprily Lajos alkotta fordítás szépsége máig nagy hatással vannak rám.

¹⁰ Kaszab Andor (1963): *Szovjet–magyar diáklevelezés*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

A diáklevelezésben található szövegek jó részét hamar kívülről is tudtam, miután pár hónap alatt nem egy-két, hanem öt-hat levelezőtársam is akadt. A levelezések néme-lyike felnőtt koromig, egészen a gyerekeim megszületéséig folytatódott.

Mikor hetedikes lettem, Marika néni a városi orosz nyelvi versenyre kezdett felkészíteni, s mivel maga akkortájt végezte (a főiskola után) immár az egyetemen az orosz szakot, rengeteg, igazán az egyetemisták tananyagá-hoz tartozó dolgot is hal-lottam tőle már hetedikes (s mivel a verseny nyolca-dikban is ismétlődött, nyolcadikos) koromban is. A városi verse-nyeket a megyeiek és az országos követték; az országos orosz nyelvi versenyekre Marika néni hosszú időn át, mondhatni hónapokig készített fel. Vizsgáira készülni viszont én segítettem neki valamennyit: mikor kérte, lemásoltam számára vagy egy tucat Krilov-mesét,¹¹ mert a kölcsönkapott kötetet na-gyon hamar vissza kellett adnia. A Krilov-mesék másolása közben, általuk értettem meg sok mindent az ún. *szabad szórend* mű-ködéséről. Bizonyos szavak távolabbra is ke-rülhetnek egymástól, mert a ragozások, azaz végződéseik biztosan jelzik összetartozásu-kat. Ugyanekkor, hetedikesként megismer-kedtem a pl. a *-мя [mja]-végű főnevekkel* és ragozásukkal, illetve egy sor kiejtési szabá-lyal, így pl. a *szóvégi zöngétlenedéssel*, amiről évekkor korábban a német kapcsán kellett volna hallanom először.

Ekkor gondoltam először arra, hogy *nyelvsznek* kellene lennem. Nem tudom, szüleimtől, netán valamelyik tanáromtól hallottam-e a szót, vagy olvasmányaim

nyomán ragadt meg bennem, de valóban el-kezdtem nyelvésznek készülni. Ettől kezdve naplót vezettem, ahová németül, oroszul (és később majd eszperantóul is) írtam feljegy-zéseket. Gimnazista éveimben francia nyelvű bejegyzésekkel bővült a nyelvek sora. A német szakot az 1990-es években, az *orosztanárok átképzése (Umschulung der Rus-sischlehrer)* keretében végeztem el.

Orosz nyelvtudásom bővítéséhez nem kis segítséget jelentett, hogy ekkortájt jelentek meg az *Iskolatelevízióban* az első orosz nyelveleckék, amelyekből a valódi orosz kiejtést és számos, a tár-salgási nyelvet jellemző szót, kifejezést meg-ismertem. Ezután következtek az említett nyelvi versenyek. Mint a normál tagozatos diákok országos versenyének első helye-zettje, nyolcadikos koromban jutottam ki először a Szovjetunióba. Az utazás során egy hetet Moszkvában töltöttünk, majd a Krimbe repült a tíz főből álló csoport (hiva-talosan: a „*magyar delegáció*”, azaz „*венгерская делегация*” – íme egy példa a szókincs „átpolitizálására”). A buszozások során (mindenüvé különbusszal mentünk) – Marika néni tanácsára emlékezve – felje-gyeztem boltok nevét, különféle feliratok szövegét; az új szókincset pedig szabad-időmben kiszótároztam. Így tanultam meg sok egyéb mellett a *vadállat* szót a *Пума – рыба – зверь (Hús – hal – vad)* boltfelirat-ból vagy a *Сберегательная касса (takarékpénztár)* kifejezést annak valahol a Gorkij utca elején történt feljegyzése nyomán.

A Krim szívében fekvő Szimferopolból, ahol a repülőgépünk leszállt, már autóbusz-szal jutottunk el a nemzetközi

feljegyeztem boltok nevét, különféle feliratok szövegét

¹¹ Ivan Andrejevics Krilov (1768–1844) az ókori szerzők és La Fontaine állatmeséi nyomán elindulva az orosz iroda-lom legjelentősebb állatmese-írója volt.

úttörőtáborba, Artekbe. Az arteki táborozás egy hónapig tartott, szinte napi fürdéssel a Fekete-tengerben, gyalogos és autóbuszos kirándulásokkal, különféle műsorok megtekintésével, daltanulással, tiltakozással a vietnámi háború és általában az imperializmus ellen – számomra azonban leginkább a nyelvtanulás ezer alkalmával. A gyalogtúra a Medve-hegyre, az autóbuszos a Krím-félsziget gyönyörű helyeire vezetett, például Jaltába, Alustába vagy éppen a Nyikicki Botanikus Kertbe.

Ezt az első utamat több is követte tanulmányaim idejében, miután az egyetemen egyik szakomnak az oroszot választottam,

és így, amíg még az orosz nyelv kötelező oktatása zajlott, összesen hét alkalommal jártam a Szovjetunióban. Már Artekben sok új baráttra, levelezőtársra is szert tettem, ami később is nagyban előmozdította nyelvtudásomat. Sokat és szívesen beszéltem, idegen nyelven sokkal hamarabb beszédbe mertem elegyedni bárkivel, mint az anyanyelvem.¹² Német- és egészen kezdő szintű franciatudásom révén (erről ld. később) további barátokat is szereztem, egy belga lánnyal egészen a '90-es évekig tartott a levelezésünk. (A nemzetközi úttörőtáborba kereken negyven országból érkeztek akkor gyerekek.)

Orosz nyelvi sikereim a középiskolában folytatódtak, hiszen az OKTV-n harmadikos koromban második, negyedikesként ismét országos első lettem. Itt a jutalom mindkét esetben egy-egy kéthetes,

Moszkva–Leningrád út volt. A leghosszabb kint tartózkodásomra viszont az egyetemi évek alatt került sor, az egész utolsó félévet a *Lomonosov Egyetem Nemzetközi Karán* töltöttem több csoporttársammal egyetemben, napi 6-8 órában orosz irodalmi és nyelvészeti előadásokat hallgatva és szemináriumokon gyarapítva tudásunkat. Többször színházba, moziba is elmentünk, könyvtárba is rendszeresen jártunk. Mindez, és a nyelvi környezet, aminek előnyeit számos, a „hét-

köznapi emberekkel”, bolti eladókkal, könyvtárosokkal, kollégiumi társakkal folytatott beszélgetés formájában ki is

használtam, nagyon sokat fejlesztett nyelvtudásomon. Moszkvában alkalmam volt két legrégebbi levelezőtársammal is találkozni.

Végül a '80-as évek végén két hónapot tankönyvíróként töltöttem a Puskin Intézetben, az orosz nyelvi tankönyvek rendszerváltás előtti utolsó sorozatának egyik darabját írtam, orosz anyanyelvű szerzőtársam, Paár Ferencné (Válja) közreműködésével.¹³

Egy-egy félévet egyetemi katedrán is volt alkalmam orosz nyelvet tanítani már a rendszerváltást követő években. Először a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen orosz szaknyelvet, másodsor – és legutoljára orosz tanári karrierem során – a Miskolci Egyetemen mint egy választható nyelvből szerveződött kezdő csoport tanára a cirill ábécét, illetve a *je-* és az *i-soros ragozásokat* oktattam.

összesen hét alkalommal
jártam a Szovjetunióban

¹² Nem olyan régen találkoztam egy nyelvkönyv bevezetőjében az alábbi mondattal: „Beszélni csak beszélve lehet megtanulni... A nyelvtanuló sosem beszélhet az idegen nyelven olyan rosszul, hogy jobban tenné, ha meg sem próbálna beszélni.” (Varsányi István [1978]: *Kis lengyel nyelvkönyv. A Lengyelország magyar szerkesztősége*, Varsó. 7. o.)

¹³ Csetneki Sándorné Bodnár Ildikó és Paár Ferencné (1990): *Подем в АРТЕК! Utazzunk Artekbe!* Tankönyvkiadó, Budapest.

A harmadik tanult nyelv

*O, bela lingvo, Esperanto
En mi la penso jam ne mutas,
Parolas sentoj en la kanto
Per kiu min nun parolas.*

Baghy Gyula: Al nia lingvo¹⁴

*Eszperantó, szépséges nyelvem,
A gondolat többé nem néma bennem
Érzelmek szólnak az énekekben
Melyekkel megszólítasz engem.*

Baghy Gyula: Nyelvükhöz

A nyelv, amelyről a következőkben szólok, az írásom már lelegején is említett **eszperantó**. Mottónak ezúttal egy általam nagyon kedvelt, kívülről is ismert, és magáról az eszperantó nyelvről, annak szépségeiről szóló vers első versszakát választottam, itt a sorokat a saját fordításomban adtam meg.¹⁵

Ahogy a bevezetésben már írtam, Adriennel az eszperantó nyelv kapcsán kerültem kapcsolatba, s hamar kiderült, közös szívügyünkről van szó. Adrien éppen eszperantó nyelvről fordította magyarra a nagyperzsa eposz, a Királyok könyvének egyik részletét,¹⁶ és ennek kapcsán verstani tanácsot kér tőlem. Levelezésünk során egyre gyakrabban kerültek szóba más nyelvek és az utazások is. Én számos korábban vagy később tanult nyelv révén jutottam el a világ, leginkább persze Európa több országába. Adrien egyetlen nyelv, az eszperantó segítségével jutott el egyedül vagy szintén eszperantista férjével mintegy tíz európai országra, de sok baráttra találtak Földünk

számos távoli országában is. Ők lehetnek a példa azokra, akiknek nagyon fontos volt az életükben – ahogy egy időben az enyémben is – az eszperantó nyelv, az általa kötött barátságok, a fordítások, az utazások szempontjából egyaránt. Ma az angol játszik hasonló szerepet talán, de olyan lelkesedés nincs mögötte, mint a nemzetközi nyelv mögött volt.

Az eszperantóról valamennyit már tudtam, amikor hatodikos koromban egy ismerősünk jóvoltából a diósgyőri Ady Művelődési Házban szervezett tanfolyamra kezdtem járni. A már említett *Világ Ifjúsága* című lapban addigra már több cikket is olvastam az eszperantó nyelvről, amelyet Ludwig Zamenhof alkotott meg. Eszperantó nyelven levelezni kívánó fiatalok címére is rábukkanhattam ott. Mindez még jobban felkeltette a kíváncsiságomat a nyelv iránt.

Később – alig néhány hónapnyi tanulás után – el is kezdtem levelezni ezen a nyelven. Az eszperantó a szocializmus éveiben –

¹⁴ Baghy Gyula (1891–1967) eszperantista költő és műfordító saját műveit eszperantó nyelven írta, és a magyar irodalom számos alkotását is lefordította a nemzetközi nyelvre. Több nyelvkönyvnek, szótárnak is a szerzője, szerkesztője volt.

¹⁵ A teljes vers itt olvasható: <https://egalite.hu/baghy/autuna/al%20nia%20lingvo.htm>

¹⁶ Itt ezt a verset idézem, két sor erejéig. Firdausi *Királyok könyve* című eposzának eszperantó fordítása Balucsi iráni költőtől, az eszperantó szöveg részletének magyar nyelvre való átültetése Pásztor Lászlóné Adrientől származik.

*Mi aŭdiŝ ke Rostam komence de sort'
De Dio tiom ricevis li da fort'.*

Firdausi: Rostam

*Hallottam, Rusztem amikor ifju volt,
Istentől óriási erőt kapott.*

Firdausi: Rusztem

nagyjából úgy, ahogy azt megalkotója, Zamenhof is tervezte – világnyelvi szerepre is alkalmasnak tűnt, s valóban igen sokan tanulták is világszerte. Később az angol teljesen kiszorította, bár idősebb és fiatalabb eszperantisták ma is foglalkoznak terjesztésével. Én az eszperantót – úgy tizenhárom-tizennégy évesen – másfél évig szervezett kerekék között tanultam, azután évekig már teljesen egyedül, hol intenzívebben, nyelvvizsgára készülve (amelyet azután nem tettem le), időnként levelezve, időnként utazásra felkészülve, de utazni végül szintén nem az eszperantó, hanem a többi nyelv révén utaztam sokat. A levelezés viszont hosszú ideig fennállt a világ legkülönbözőbb tájain lakó eszperantistákkal. Levelezőtársaim között voltak lengyel, bolgár, marokkói, algériai, azerbajdzsáni és japán fiatalok is.

A mesterséges nyelv a maga igen sok németből származó szavával ismételen könnyűnek látszott, bár ezt a nyelvet is, miként a többi, komolyan tanulni kellett. A későbbiekben pedig majd már az eszperantó adott segítséget számomra más nyelvek tanulásának elkezdésekor. A mottóban idézett vers egyik szava segített megérteni a tanulmányaim során előkerült *mutizmus* jelenségét.¹⁷

Az eszperantóval első munkahelyemen is találkoztam, ahol Csiszár Jenő kollégám és felesége tanítottak választható tantárgyként eszperantót a várapalotai gimnazistáknak. Látogatóban többször is jártam náluk. Gyermekeik a család nyelveként először nem is a magyar, hanem az eszperantót

sajátították el és magyar-eszperantó két-nyelvű gyerekekként nőttek fel. Ma egyikük jeles nyelvész, és nem véletlenül: kétnyelvűség-kutató.

Rendszeres olvasója voltam eszperantó folyóiratoknak is, pl. a *Hungara Vivo*, *Juna Amiko* című havi lapoknak, és még egy kínaiak alapította, de Európában kiadott eszperantista lap is megfordult már 13-14 éves koromban a kezemben, a *Heroldo de Esperanto*.¹⁸ Egyik legkorábbi „kapcsolatom” volt ez az újság a kínai nyelvvel, a kínai jelekre való rácsodálkozás erejéig legalább. Ugyanis kínai karakterek is feltűntek benne a hirdetési oldalakon. (A kínaitanulás komolyabb folytatása majdnem fél századdal később következett az életemben.) A kínai költők kezdetben az eszperantónak mint közvetítő nyelvnek a segítségével kezdték magyar költők műveit, így Petőfi számos versét is kínaira fordítani.

az eszperantóval első munkahelyemen is találkoztam

A nyelvtanulás újra meg újra nagy-nagy örömmel töltött el, s amikor már akkora szókinccsem lett valamelyik nyelvből, hogy be tudtam mutatkozni, s pár kérdést a beszélgetőtársnak is fel tudtam tenni, alkalmazni is kezdtem tudásomat.

A második három idegen nyelv az életemben

A következő három nyelvvel való megismerkedésem is általános iskolás éveimre esett. Igencsak komolyan gondolhattam akkor, hogy nyelveket érdemes tanulni, s hogy egy nyelvésznek minimum egy tucat nyelvet

¹⁷ A mutizmus (latin: *mutitas* – ’némaság’, *mutus* – ’néma’) olyan kommunikációs zavar, amikor az érintett személy csak egyes személyekhez vagy senkihez sem beszél, és ez nem magyarázható sem halláskárosodással, sem beszédzavarral. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mutizmus>

¹⁸ A folyóiratok magyar címe: Magyar Élet, Ifjú Barát, Eszperantó Hírnök.

mindenképpen ismernie kell. Nyolcadikos koromig azoknak a nyelveknek a listája, melyekkel foglalkoztam, tovább bővült,

negyedik nyelvként egy újabb szláv nyelv jelent meg az életemben. Tanulását megkönyvítették orosz nyelvi ismereteim.

A negyedik tanult nyelv

*Jeszcze Polska nie zginęła
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.*

*Hymn Polski –
Mazurek Dąbrowskiego¹⁹*

*Nincs még veszve Lengyelország,
Míg mi meg nem haltunk,
Hogyha földünk elrabolták,
Visszaszerzi kardunk.²⁰*

*Lengyel Himnusz –
Dąbrowski Mazurkája*

A **lengyel** himnusz első versszaka és annak hivatalos fordítása olvasható a fentiekben. Dallama egy ismert indulóé volt, szövege kissé változott az idők folyamán.

Ez az újabb „nyelvi kalandom”, mondhatni, a történelem viharainak és a véletlenek egyiként volt köszönhető. A keresztmámam 1957-ben, vagyis a tragikus pesti eseményeket követően néhány más vidéki pedagógussal egyetemben másfél-két hónapra át budapesti 8-9 éves gyerekeket üdültetett Lengyelországban. A cél az volt, hogy a gyerekek könnyebben kiheverjék az átélt borzalmakat.

A véletlen pedig az volt, hogy a padlásra játszva rábukkantam az ő már hosszabb idő óta ott heverő lengyel nyelvkönyvére, Varsányi Istvánnak szintén a *Tanuljunk nyelveket!* sorozatban megjelent kiváló munkájára.²¹ Oroszstudásomat is bevetve nekiláttam az első nyugati szláv nyelv tanulásának. Évekkel később, amikor Budapesten éltem, a Lengyel Intézetbe is beiratkoztam egy-két félévre, hogy tudásomat fejlesszem.

Utazásaim (nyolc-tíz út) Lengyelországba viszont már nagyrészt középiskolás és egyetemre éveimre estek. Az orosz után lengyelül tanulni: tele volt sikerélménnyel számomra. Aztán jó húsz év múlva a szlovákok a lengyel után tanulni már korántsem volt egyszerű, az ún. *homogén gátlás* miatt. (Részletesebben erről szlováktanulásom kapcsán írok.)

Már első lengyelországi utamra, 1967 körül az úti élelmiszer és a ruháim mellé a vonatra az akkor frissen vásárolt kasszótárak mellé a tankönyvből kisserelt lengyel nyelvtani összefoglalót vittem magammal és olvastam. Nyelvtanok olvasásában már gyakorlatom volt, korábban az országos orosz versenyek idejére a *Rendszeres orosz nyelvtan*²² olvastam ki az első betűtől az utolsóig. Jól érthettem szinte mindent, hiszen a padlásra talált lengyel nyelvkönyvet teljesen egyedül dolgoztam fel! Az orosz mellett, illetve után a lengyelt kifejezetten jólesett tanulni, s ma is sokat tudok még lengyelül. Igaz, sok éven át nyaranta gyakorolhattam is. Zakopánében először édesanyámmal

¹⁹ Eredeti szövegét Józef Wybicki írta.

²⁰ A lengyel himnusz itt meg is hallgatható: https://hu.wikipedia.org/wiki/Lengyelorsz%C3%A1g_himnusza

²¹ A könyvet valójában szerzőhármás írta: Kerényi Grácia, Szabó Dénes és Varsányi István. Az első kiadás 1958-ban jelent meg; én ezt forgattam.

²² Dr. Szabó Miklós és Dr. Kovács Ferenc (1963): *Rendszeres orosz nyelvtan*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

jártam, azért vitt magával, hogy tolmácsoljak neki, ha szükséges. Később Zakopánéban egy Bogusa nevű levelezőtársnál is vendégeskedtem. Ő is járt nálunk, ahogy később még néhányan mások is, de voltak,

akkikkel csak leveleztem. Levelezőtársaim révén jutottam el Varsóba, Krakkóba, Gdanskba és egy kirándulás során a Hel-félszigetre is.

Az ötödik tanult nyelv

<i>Les sanglots longs</i>	<i>Ősz húrja zsong,</i>
<i>Des violons</i>	<i>Jajong, busong</i>
<i>De l'automne</i>	<i>A tájon.</i>
<i>Blessent mon coeur</i>	<i>S ont monoton</i>
<i>D'une langueur</i>	<i>Bút konokon</i>
<i>Monotone.</i>	<i>És fájón.</i>
<i>Paul Verlaine:</i>	<i>Paul Verlaine:</i>
<i>Chanson d'automne</i>	<i>Őszi chanson²³</i>

Az ötödik a sorban a **francia** nyelv lett, amelyet a *Rendszeres francia nyelvtanból*²⁴ és egy akkor megjelent, Kelemen Tiborné tanárnő által írt, gyerekeknek szerkesztett nyelvkönyvből²⁵ kezdtem el megismerni. (Ő később tanított és vizsgáztatott is, amikor a francia szakra jártam a '70-es évek második felében.) Nyolcadikosként egy valamikor francia nyelvet is tanult, egyébként emlékezetem szerint földrajz szakos tanárnőtől kezdtem órákat venni. Ragozási táblázatokat tanultam az *-er*, *-re*, és az *-ir* végű igék jelen idejét, s néhány rendhagyó igét is. Hogy a gyerekkönyv pár, a családra, a környezet tárgyait, illetve a színekre vonatkozó szaván kívül mást is tanultam volna, nem emlékszem, de kis tudásom önbizalmat

adott, hogy Artekben belga gyerekekkel franciául szóba elegyedjek.

Az eddig emlegetett nyelvek közül többnek a tanulása folytatódott és többnyire el is mélyült gimnáziumi éveim folyamán. Franciatanulmányaimat francia tagozaton folytattam, csekély nyelvi ismereteim korábbi tudásomhoz képest rohamosan bővültek. De azért jó volt egyfajta kiindulópontnak, hogy hallottam az igeragozások sokféleségéről, a hagyományos helyesírás buktatóiról, és nagy segítséget jelentett az induláskor az eszperantó nyelvnek a franciából kölcsönzött szókincse is. Íme pár példa: *ka-jero < cahier, krejono < crayon (füzet, ceruza)*, s nekem akkor még (tévesen) francia eredetű szónak számított sok latin eredetű szó, így a *könyv* és az *ablak is: libro < livre*,

²³ Tóth Árpád *Őszi chanson* címmel készült fordítása csak egy a vers mára talán már a két tucatot is elérő magyar nyelvű megszólaltatásai közül. A további fordítók között van még pl. Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Ignótus, Hárs Ernő, György Oszkár, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Weöres Sándor, a mai költők közül pl. Végh György, Térey János, Nádasdy Ádám. Az elemzésekhez ld.:

https://epa.oszk.hu/03400/03480/00014/pdf/EPA03480_jelenkor_2018_03_273-281.pdf

²⁴ Györy János és Zigány Miklós (1957): *Rendszeres francia nyelvtan*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

²⁵ Kelemen Tiborné (1963): *Képes francia nyelvkönyv gyerekeknek*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

fenestro < *fenêtre* bár az utóbbit ismertem a németből is (das Fenster). Olvasmányaim, s főként a sikerrel vett nyelvi versenyek nyomán egyre valószínűbbé vált, hogy a továbbtanuláskor két idegen nyelvet választok majd. (A '70-es években – talán ma már nem közismert – a tanárképző főiskolákra és az egyetemekre – főként a bölcsészkarokra – zömmel ún. kétszakos képzésekre lehetett jelentkezni; a felvételi vizsgáira tehát a magyart és egy idegen nyelvet, vagy két idegen nyelvet, vagy a magyart és a történelmet stb. lehetett választani.) Hogy ez velem kapcsolatban végül mégsem így lett, annak többek között az volt az oka, hogy a nyelvek mellett a magyar irodalmat is nagyon-nagyon szerettem.

Francia nyelvtudásom a gimnáziumban erősödött meg, ahol egy egész kis létszámú francia tagozatos osztálynak lettem a tanulója. Tanárnőnk, Gabi néni nagyon jól tanított, és különösen jól ösztönzött a tanulásra, módszerei közül tanárként én is átvettem jó pár dolgot. Gabi néninél egy félévben egyszer – a feleltetést elkerülendő – „szabadságot lehetett kivenni” óra elején (kivéve a nagydolgozat írását), továbbá az egyik

ékezet, az *accent grave* (az ún. *tompa ékezet*) által meghatározott magánhangzó – gyakorlatilag a nyílt e-hang – kiejtésének az eltévesztéséért francia drasztét kellett kínálni a többieknek. Hogy egyetlen diákja se érezze, hogy a tanárnő pikkolna rá, és azért felelteti, egy kis bonbonos dobozból húzta ki a hetes az adott órán felelő diákok nevét. Az *Iskolatelevízió* francia nyelvleckéjét is rendszeresen néztük az órákon, amivel nemcsak a szókincsünket bővítettük, de Párizst is megismertük általa. Párizsról különösen sokat mesélt, mert egy továbbképzés alkalmával maga is járt ott. A műsorok végén feladott kérdésekre a válaszainkat rendszeresen beküldtük a televízióba. Az osztályból így ketten is bejutottunk az Iskolatelevízió utolsó adásába, ahol könyvjutalmat kaptunk. Első nyelvű szótáram az ott elnyert *Petit Larousse* volt.

A tanári pályára kerülésem első pillanatától tanítottam a francia nyelvet is, bár akkor még éppen csak beiratkoztam a szakra. Egyik első tanítványommal egyszer Párizsban sodort össze az élet, ahol én szintén egy továbbképzésen vettem részt; ő egy magyar csoport idegenvezetőjeként róta az utcákat.

A hatodik tanult nyelv

Álljon itt – a hatodik nyelv esetében is – a nemzeti himnusz kezdete és fordítása. A himnusz a *Maamme (Hazánk)* címet viseli.

*Oi maamme, Suomi, synnyinmaa!
Soi sana kultainen!
Ei laaksoa, ei kukkulaa
ei vettä rantaa rakkaampaa
kuin kotimaa tää pohjoinen.
Maa kallis isien.*

Maamme

*Hazánk, hazánk, te drága szó,
Zendülj az ajkakon!
Nincs bérc, egekre felnyúló
Se völgy, se part oly bájoló
Sehol, mint itten északon,
Öledben ősi hon.²⁶*

Hazánk

²⁶ A finn himnusz svéd nyelven született meg, írója Johan Ludvig Runeberg, finnre Pavo Cajander fordította; a magyar fordítást finnől Bán Aladár készítette. Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Finnország_himnusz

A hatodik nyelv tehát az életemben a **finn** volt, ezt is egyedül kezdtem el tanulmányozni, a Faust kapcsán már emlegetett általános iskolai osztályfőnökömnek, Klárika néninek köszönhetően. Marika nénihez hasonlóan ő is egyetemi tanulmányokat folytatott, s miközben minket tanított, az ELTE magyar kiegészítő szakára járt. Emiatt volt egy finnjegyzete, ezt adta nekem az egyik nyári szünetre olvasnivalónak. A finn nyelvet igent sokáig egyedül tanulmányoztam, majd kötelezően egyetemi órákon tanultam, aztán évekkel később egy ideig magánórán Tauszig Mária néniénél, aki még Kekkonen elnöknek is a tolmácsa volt, és híresen poliglott tanárnő volt Miskolcon. Az egyetemi jegyzeten kívül többek között Papp István nyelvkönyvéből²⁷ is volt alkalmam tanulni.

Az említett egyetemi jegyzetből két-három finnleckét kívülről megtanultam, és szinte máig tudok: „*Matti Jokinen on suomalainen poika*” „*Matti Jokinen finn fiú*” Finn nyelvű köszönéssel és rövid bemutatkozással, továbbá a „*Suomalaiset juovat paljon kahvia*” „*A finnek sok kávéét isznak*” mondattal olyan sikert arattam versailles-i francia továbbképzésem idején a Finnországból érkezett, franciát oktató finn nyelv-tanárok között, hogy az egész csoport körém gyűlt, hogy beszélgessünk. A szót azonban hamar franciára kellett fordítanom, mert a fentiekkel nagyjából ki is merült aktív nyelvtudásom, s a passzív szókincesem sem volt még/már elegendő a kollégák megértéséhez.

A harmadik három idegen nyelv az életemben

Ezek megtanulása, vagy inkább még csak a tanulásuk elkezdése a középiskolás vagy éppen az egyetemi évekre tehető. A nyelvválasztás okai igen változatosak voltak.

A hetedik tanult nyelv

*Omnis sub nive dum latet profunda
Tellus, et foliis modo superbum
Canae dum nemus ingravant pruinae,
Pulchrum linquere Chrysium iubemur,
Ac longe dominum volare ad Istrum,
Quam primum, o comites, viam voremus.*

*Janus Pannonius: Abiens valere jubet sanctos
reges Waradini*²⁸

*Még mély hó települ a téli földre,
Erdőn, mely csak a zöld levélre büszke,
Szürke súly a ködös fagy zúzmarája,
S el kell hagyni a szép Körös vidékét
És sietni Dunánk felé Urunkhoz
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk...*

*Janus Pannonius: Búcsú Váradtól (tkp.:
Búcsút vesz Várad szent királyaitól)*

²⁷ Ez a könyv is a *Tanuljunk nyelveket!* sorozat darabja volt, először 1962-ben jelent meg.

²⁸ Latin nyelvű verset idézek, de nem ókori költőtől, hanem kedvencemtől, Janus Pannoniustól. A versnek számos magyar fordítása létezik, a legszebb számomra az Áprily Lajos alkotta fordítás.

Azzal, hogy hetedikes koromtól nyelvésznek készültem, a **latin** nyelv tanulása egyre aktuálisabbá vált. Második gimnazista voltam, amikor elkezdtünk járni a barátnőmmel gimnáziumunk egyik tanárnőjéhez latinórákat venni. *Via latina prima, Via latina secunda, Via latina tertia* – így neveztük el azokat az utcákat, amelyeken a tanárnőhöz mentünk.

Pár dolgot – korábban – édesapámtól is „elleshettem”, aki középiskolás korában tanult néhány évet latinul, többek között megismertette velem a deklinációkat és konjugációkat. S bemutatta a diákhumor részeként jelentkező egyik deklinációt is: *falta: a sült egér, faltam a sült egeret – és jó volt?!...* (A diákok persze ennél durvább

vicceket is kieszeltek, de azokat nem idézném.) Egy latin egyetemi nyelvtant a megyei könyvtár olvasótermében jegyzeteltem ki több héten át a magam számára igen nagy alapossággal. (A helyben olvasandó könyvet nem kölcsönözték ki egy kisdíáknak...)

Számos szentenciát tanultam meg akkoriban latinul. Később, egyetemista koromban a francia nyelvtörténet miatt vizsgáznom is kellett ebből a nyelvből. A nyelvtanulást ekkor már végképp egyedül folytattam, a vizsga jelentette akadályt természetesen sikeresen vettem. Latinul „hivatalosan” a francia nyelvtörténet miatt kellett tanulnom, de az egyetemi latinórákat, miután kezdő szintről indultak, nem látogattam.

A nyolcadik tanult nyelv

„When the last tree is cut, the last fish is caught, and the last river is polluted, when to breathe the air is sickening, you will realize, too late, that wealth is not in bank accounts and that you can't eat money.”

„Ha majd kivágtad az utolsó fát, ha kifogtad az utolsó halat, ha beszennyezted az utolsó folyót, ha megbetegít a belélegzett levegő, akkor rájössz, hogy túl késő, hogy az egészséget nem veheted fel bankszámládról és a pénzt nem lehet megenni.”²⁹

Az **angollal** sosem sikerült úgymond dűlőre jutnom, Minimum öt nekifutásom volt. Örök hibának nevezem, hogy nem kezdtem idejekorán angoltól magánórákat venni. Így teljesen magam kezdtem vele foglalkozni, legelőször második gimnazistaként, egy gyereknek szánt nyelvkönyv és egy rendszeres angol nyelvtan alapján (valószínűleg a francia nyelv példája nyomán). Majd később egyetemi csoporttársamnak én németórákat

adtam, ő nekem az angolban segített, de mindez, gyarapodó elfoglaltságaink miatt, rövid ideig tartott.

Tanárként, pályám közepén egy újrakezdő csoportot látogattam egy féléven át, és majdnem mindent megértettem már a szótárral, amikor a hangtani munkámhoz angol szakszövegeket, fonetikai cikkeket tanulmányoztam. Még később fiaim középiskolába kerülésekor, velük tanulva ismertem

²⁹ Alanis Obomsawin, ma 92 éves kanadai őslakos filmrendező szavai 1972-ből. Idézve innen: <https://www.goodreads.com/quotes/7444127-when-the-last-tree-is-cut-the-last-fish-is>

meg pár „kimaradt” dolgot, legutoljára pedig a kínaiórákon (a nyelvtani magyarázatok mindig angolul hangzottak el) volt szerencsém az angol nyelvvel találkozni.

Az angol nyelvről és tanulmányaimról így, „a pálya széléről” sok újat elmondani

nem tudok, így ez marad a beszámoló egyik legrövidebb fejezete. A mottóként idézett mondatok sajnos igen-igen aktuálisak ma, mintegy ötven évvel a születésük után is.

A kilencedik tanult nyelv

*V záhradôcke pod okienkom, tam je lavička.
Na nej sedí uplakaná, bledá Anička.
Mám ja chlapca, čo ma miluje, ale mi ho osud nepraje.
Márne kričím, márne volám, prečo ma nechce.*

*Ablak alatt, kertecskében áll egy padocska.
Sápadt arccal rajta ül most a kis Anicska.
Van egy fiú, szeret engem, sorsom mégse szánja nekem.
Hiába is sírok, hívom, lehet mégse szeret engem.³⁰*

Mégis ez itt a legrövidebb fejezet! Ugyanis immár oroszlányi középiskolai tanárként a **szlovák** önkormányzat szervezte nyelvtanfolyamot látogattam majd egy éven keresztül. Oroszlányt és környékét leginkább szlovák lakosokkal telepítették be valamikor a törökök kiűzése utáni évtizedekben.³¹ Ma is sok emlékük van a város legrégebbi részén, az ófaluban, ahol az evangélikus templom és a szlovák tájház is áll. A tanfolyamra azok a felnőttek jártak, akiknek az életéből kimaradt anyanyelvük megtanulása. Tanulótársaim azonban szlovák dalokat énekelni nagyon szerettek és tudtak is, ez indokolja a mottó választását.

Arról már írtam: a szlovák nyelvet a legnagyobb szorgalmam ellenére sem tudtam

megtanulni. A lengyelrel való nagy-nagy hasonlósága miatt voltam képtelen megtanulni szlovákul mintegy harminc évvel lengyel nyelvtanulásom aktív időszaka után, a '90-es években, az önkormányzat nyelvtanfolyamán. Ugyanis minden lengyelül „ugrott be”: a nagyfokú hasonlóság okozta ún. homogén gátlás hibátlanul működött.³²

TOVÁBBI NYELVEIM

Végül eljutottam az utolsó nyelvi hármashoz, azaz elértem a tizedik, a tizenegyedik és a tizenkettedik nyelvig. Közülük kettőnek a tanulására valóban elég későn került sor, egyetemi oktatói éveimben. De a tizenkettedik nyelvvel némileg más a helyzet.

³⁰ A sorok kissé szabad fordítását egyre halványodó emlékeimre és a szótárakra támaszkodva készítettem; az első sorokban a szláv nyelvek kicsinyítő képzős szóalakok iránti szeretetét igyekeztem érzékeltetni.

³¹ Oroszlány első szlovák lakói Nyitra, Pozsony és Terencsén vármegyéből érkeztek 1700 körül. Az 1930-as évekig földműveléssel, mészégetéssel foglalkoztak. Az oroszlányi szénbánya üzembe helyezésével a település bányász helységgé változott és gyorsan várossá fejlődött.

³² A homogén gátlás azt jelenti, hogy a két nyelv nagyfokú hasonlósága akadályt jelent az új nyelv elsajátítása során. Számomra legyőzhetetlen akadályt jelentett a korábban elsajátított lengyel nyelv a szlovák megtanulásában.

A tizedik tanult nyelv

„Nem hallani a madarak csicsergését, a hullámok csobbanását vagy tavasszal a szellő suttogását a levelek között, nem hallani Mozartot, Brelt vagy Michael Jacksont, nem hallani a rádiót vagy a tévét, ezek szomorú, de nem igazán súlyos dolgok.

Nem hallani a kerekék csikorgását vagy a dudálást magunk mögött, ezek már sajnálatosabbak, és lehetnek belőle súlyos problémák is.

Nem hallani az édesanyánk hangját, a férjünkét, a gyerekeinkét, ezek szörnyű megfosztottságok az életünkben, de valahogy még megvagyunk nélkülük.

De nem beszélni, mert egyetlen embert sem hallunk, ez az, ami nélkül nem lehet embernek lenni: nincs ember, ha nincs nyelv, nincsen kommunikáció.³³

Már a Miskolci Egyetem oktatójaként vágtam bele a **magyar jelnyelv** elsajátításába, évekig több tanfolyamon vettem részt. Első, ún. A1-es vizsgámat 2008-ban tettem le, a középfok vizsgáit 2012-ben. Itt a hosszas és nem könnyű, áldozatokkal is járó tanulástörténet helyett a fentiekben csupán egy, a siketek nyelvét tanulmányozó belgiumi nyelvész, nyelvtudós, François-Xavier Nève szavait idézem, felhívva ezzel is a figyelmet arra, hogy a jelnyelv a siket emberek anyanyelve.

A siketek kommunikációja, de akár a tanulása is jelnyelven valósulhat(na) meg a legsikeresebben, ahogy azt számos kutatás is bizonyítja. De ez nálunk, évekkel a Jelnyelvi törvény kihirdetése óta³⁴ sem valósult még

meg. A Jelnyelvi törvény a siket gyerekek hét magyarországi iskolájában lehetővé tette volna az ún. *kétnyelvű*, vagyis *bilingvális oktatást*, és hivatalossá válhatott volna a *jelnyelven is* történő oktatás, de ennek a feltételei máig hiányoznak. Az alábbiakban Vincze Tamás budapesti siket tanár szavait idézem 2014-ből: „Kiemelem a jelnyelv fontosságát. A siketeknek a legmegfelelőbb kommunikációs forma és eszköz a megértéshez. Ha működne a bilingvális oktatás, akkor én szívesen vennék részt benne. A siket gyerekek képzését én alapvetően jelnyelven oldom meg, és nem zavarna, ha halló pedagógus részt venne mellettem a képzésben. A kommunikáció folytonossága és biztonsága a cél.”³⁵

³³ A sorok fordítását francia eredetiből magam készítettem. François-Xavier Nève (Belgiumban élő francia nyelvű nyelvész, jelnyelvi kutató) írásának részlete. François-Xavier Nève (1996): *Essai de grammaire de la langue des signes française* Université de Liège, Liège.

³⁴ A Jelnyelvi törvényt 2009-ben fogadta el az Országgyűlés.

³⁵ Forrás: <https://jelnyelv.hu/jnn/wp-content/uploads/2014/08/kerekasztal.pdf>. De igen érdemes megismerni a 2021-es helyzetet:

http://edulingua.net/document/_Ff%20eduPedagogiai%20gyakorlatok%20felm%C3%A9r%C3%A9se.pdf

A tizenegyedik tanult nyelv

生命诚可贵 ·
 Shēng-mìng chéng kě guì
 爱情价更高。
 Ài-qíng jià gèng gāo.
 若为自由故，
 Ruò wéi zì-yóu gù，
 二者皆可抛。
 Èr zhě jié kě pāo.³⁶

Petőfi Sándor *Szabadság, szerelem!* c. verse
 kínai nyelven, Bai Mang fordításában

A **kínai nyelv** tanulásába úgy kezdtem bele, hogy a Miskolci Egyetem Konfuciusz Intézetének megalakulásakor a kínai igazgató ingyenes nyelvtanfolyamot hirdetett az egyetem oktatói számára. Több kollégám is látogatni kezdte a tanfolyamot, de nyelvész-ként egyedül én kapcsolódtam be a kínai nyelv tanulásába.

A kínai nyelvet 2012 szeptemberétől tanulom, az írásjegyekkel vagy kínai karakterekkel (kínai nevük: 汉字, pinyin írással: *hànzì*; magyar népszerű ejtéssel és írással: *han-ce*, avagy még egyszerűbben *hanci*), mondhatni, azonnal összebarátkoztam, de beszélni és a kínai beszédet megérteni máig gond.³⁷ Itt üt vissza nem egészen jó zenei – már az első iskolaévekben kifogásolt – hallásom, nem tudom érzékelni (sem helyesen utánozni) a négy-, sőt ötféle hanglejtést! Viszont csodálom azt az uralkodót, aki a hatalmas kínai birodalomban ilyen eszes volt,

hogy nem fonetikán alapuló írásmódot vezetett be vagy tartott életben a talán 100-féle nemzetiségnek. Persze írni csak kevesen tudtak, a több ezer jelnek az ára az írástudók évszázadokon át korlátozott száma. De az uralkodó írott parancsai eljutottak minden tartományba, s hivatalnokai megértették és végrehajtották azokat. Vagyis nem volt ez segítség mindenkinek, legfeljebb a korabeli elit tagjainak. Nem véletlenül hajtottak végre mostanában sokféle egyszerűsítést, ennek ellenére nem gyerekjáték megtanulni.

Szoktam mondani: még amikor nem jártam a kínaiórákra, nyelvészként magáról a kínai nyelvről már akkor is fél óránál többet tudtam mesélni (izoláló nyelv, ragozások teljes hiánya, partikulák használata stb.). A mondatot, amit évtizedekkel korábban ismertem meg, illusztrációként mindig el is mondtam, sőt írásjeleit le is rajzoltam, ez a *Szeretlek*, kínaiul: 我爱你, azaz *Wǒ ài nǐ*.

³⁶ Ezen a helyen meg is hallgatható a vers, magyarul és kínaiul is:

https://www.youtube.com/shorts/_HfU6vA1Ugg?app=desktop. A magyar verset és a kínai szöveget is egy kínai személy, Li Zhen Árpád, Magyarországon élő kínai költő és műfordító adja elő. 2019-ben jelent meg tőle Petőfi 170 szerelmes versének kínai fordítása. Kínában a gyerekek az iskolában kívülről megtanulják Petőfi *Szabadság, szerelem!* című versét.

³⁷ A kínai íráról összefoglalóan ld. itt: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kínai_írás

A tizenkettedik nyelv

A tizenkettedik nyelv, amelyet mindegyik említettnél jobban beszélek, anyanyelvem, a magyar nyelv. És ezzel a „vallomással” be is fejezem azoknak a nyelveknek a felvillantását, amelyekkel életemben valóban komolyan foglalkoztam, akár eljutottam bennük magasabb szintre, akár nem. Szoktam mondani, főként diákjaim kérdései nyomán, hogy **a magyarral** együtt tizenkét nyelven tudok kommunikálni (bár amelyekkel régen nem foglalkoztam, ez egyre nehezebben megy). A nyelvek ilyen szempontból nem is kicsit „hálátlanok”. Ennek ellenére mindenkit biztatnék a nyelvtanulásra.

Milyen tanács adható a ma nyelvtanulóinak, de akár nyelvszakos kollégáimnak is, akiknek egyébként az 50-60 évvel ezelőttiéknél sokkal több lehetőségük van, sokkal jobb eszközök állnak a rendelkezésükre, s a nyelvek tanulása terén sokkal sikeresebbek is lehet(né)nek mint a mi generációnk? A következő részben tizenöt pontban szedtem össze kapcsolódó mondanivalómat.

JÓGYAKORLATOK

Nagy divatja van mostanában a „jógyakorlat” szónak, a legtöbbször – bár nem kizárólag – így, egybeírtnak. A fenti fejezeteket újraolvasva, igyekszem most összegyűjteni egy csokornyit a nyelvtanítás-nyelvtanulás azon jógyakorlataiból, amelyek az én múltamban valóban annak bizonyultak.

1) Az első és talán legfontosabb, hogy tanítványaink **jó teljesítményét dicsérjük!** A helyes megoldásokat emeljük ki! Ha hiba

van valahol, kérdezzük meg, ki tudja-e maga is javítani, s ha igen, ismételten dicsérjük meg! És csak ha nem jön rá a megoldásra, akkor adjuk meg mi magunk a megoldást.

2) A második tanulság: legyen bármilyen tankönyv is kéznél, **vegyük először a környezet tárgyait, a körülöttünk felbukkanó személyeket**, nevezzük meg őket. Legyen az elsők között néhány, a beszélő bemutatkozását lehetővé tevő mondat. Nekem fontos volt, hogy minél hamarabb megismerjem,

hogyan kell azt mondani, hogy: „*Engem... hívnak*”. Ezeket túl pedig rögtön és feltétlenül kérdezzük meg a nyelvtanulót, hogy milyen szavakat szeretne maga is minél hamarabb megismerni!

3) Erősítsük meg a gyerekekben az idegen nyelv iránt meglévő, esetleg még csak ébredező kíváncsiságot, alakítsuk ki együtt a nyelvtanulás iránti **motivációt!** S a legtávolabb álljon tőlünk a kényszerítés, ami örökre elveheti a kedvét valakinek a nyelvtanulástól! Igen jó lenne, ha a diákok valóban *az általuk választott nyelvet tanulhatnák, ez* ugyanis nem mindig alakul így iskoláinkban. Számos esetben lehetővé lehetne tenni és meg lehetne engedni a valódi nyelvválasztást.

4) A német nyelv kapcsán velem együtt sokan gondolják, hogy pl. az angol–német viszonylatban, ha **a német a korábban elkezdett nyelv, az mindenképpen jobb**, mint hogyha fordítva történik. Aki megszokja az angol nyelvben mutatkozó nagyon kevés ragozást, nehezen tud egy másik nyelv kötöttségeihez – hogy ne mondjam, a „rigolyáihoz” – alkalmazkodni.

alakítsuk ki együtt a nyelvtanulás iránti motivációt

5) Már a kezdet kezdetétől álljon **rendelkezésre hagyományos, azaz papír alapú, fellapozható szótár**. Próbálkozzunk egyszerű szövegek fordításával! Ne csak az interneten keresgélje a tanuló a jó megoldást! Az új szavakat viszont a saját szótárfüzetében írja is bele!

6) **Levelezőtárs! Levelezőtárs!** Ma is kiálthatnának a nyelvtanulók levelezőtársak után! A mai körülmények – a modern üznetváltó rendszerek – sokkal könnyebbé teszi a levelezést, sőt azt is, hogy egy-két levelezőtársra szert tegyünk. Többek között a hetekig való várakozás egy-egy válaszevélre sincs már. S az internetes szótárak vagy a Google-fordító segítségével gyorsan el is készülhet a válaszevél vagy annak alapja.

7) A YouTube-on hallgassuk meg nyelvekkel sokat és szívesen foglalkozó fiatalok beszámolóit! A „**poliglottok**” módszerét megismerni is érdemes, de a levelezésről mondott szavaik is nagyon tanulságosak.

8) Az **utazás, a diákcseré** az iskolákban itt-ott (főként a kéttannyelvű oktatás keretében) már szervezetteren is megvalósul. Igaz, ez anyagilag ugyan nem kis áldozatot követel, de a családok sokszor érdemesnek gondolják megoldani.

9) Minden alkalmat ragadjunk meg a nyelvtanulásra, így ha külföldön vagyunk, mindenütt jegyezzünk fel érdekesnek, hasznosnak tűnő szavakat, fordulatokat. Tehát ha kell, **jegyzeteljünk!**

10) **Tematikus szógyűjtemény** bármely témakörben készíthető. Az egy témakörbe tartozó szavak segítik egymás felidézését. Ezzel kapcsolatban egy híres olasz író, aki

nem mellesleg nyelvész és lelkes nyelvtanuló is volt, így írt:

„Vettem sok jegyzetfüzetet, mindegyikre ráírtam egy-egy címet, és mindegyik cím alatt készítettem egy második felosztást is. Például a *Természet* jegyzetfüzetében: – *Ég, tenger, meteorológiai jelenségek, növényzet stb.* A *Szenvedélyek* füzetében: – *szerelem, öröm, harag, gyűlölet stb.* Egy jegyzetfüzet *fizikai portrékhoz, egy erkölcsi portrékhoz, egy mozgásokhoz (élőlények és élettelen dolgok), egy öltözködéshez, egy-egy további az étkezéshez, a beszédhez, a képzőművészethez, az irodalomkritikához, az arckifejezéshez, a hangokhoz és zajokhoz.*”³⁸

11) Ne ijedjünk meg ismeretlen szövegektől; ha írói alkotást olvasunk eredetiben, lehetőleg keressük meg a **fordítását!** Nagyon hasznos két nyelven kinyomtatott könyveket vásárolni. Gyerekekkel mesék **olvasásával és fordításával** lehet kezdeni, de kulcsszavakat adjunk meg hozzá, ha azt várjuk, hogy maga mesélje a történetet.

12) Az olyan nyelvnel, mint az orosz, vagy akár a német is, ahol gazdag a **főnév-**, illetve a **melléknévragozások** rendszere, vegyük ezek megtanulását igen komolyan!

13) Kapcsoljuk be a nyelvtanulásba a **hangoskönyvet**. Ezek esetében párhuzamosan olvasható és hallgatható is a szöveg, mindig **anyanyelvi beszélők** hangján.

14) A **nyelvtanuló programokat** – ma már rengeteg van belőlük – vegyük igénybe. Egy részük ingyenes, de pár ezer forintért elő is lehet rájuk fizetni.

Ma is kiálthatnának a nyelvtanulók levelezőtársak után!

³⁸ De Amicis olasz író *L'idioma gentile* című kötetének az interneten is fellelhető írásából. A fordítást magam készítettem (mint a szlovák népdalnál írtam).

15) A **szótári programok** legtöbbje nemcsak a fordítást adja meg, hanem a kiejtést is, ne mulasszuk el ezeket meghallgatni, gyakorolni!

BEFEJEZÉS

Nagyjából hetedikes koromtól nyelvésznek készültem, és 25 év középiskolai tanári munka után valóban egyetemi oktató lettem, a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének docense. Korábban magyar–oros–francia–német szakos tanárként dolgoztam, a szakokat a fenti sorrendben végeztem, a németet az orosz-tanárok átképzése keretében. A Szovjetunióban oroszversenyek

győzteseként, majd kéthónapos, illetve féléves rész-képzéseken, a kijeji, illetve a Lomonoszov

Egyetem hallgatójaként tökéletesítettem a tudásomat, utoljára pedig a Puskin Intézetben tankönyvíróként munkálkodtam, de egyetemi éveim alatt voltam ott építőtábori tolmács is.

Francia szakom révén, s mert négy évet a pásztói két tannyelvű francia gimnáziumban tanítottam, nyelvi továbbképzéseken négy-öt alkalommal, továbbá tolmácsként hasonlóan még ötször jártam francia földön

(előfordult, hogy egy személyben német–magyar–francia háromnyelvű tolmács is voltam).

Német útjaim az NDK-ban kezdődtek, ahová édesanyámék cseregyerekként küldtek, majd ugyancsak több tanári továbbképzés részese lettem, de turistaként, a gyerekeimmel is voltam német nyelvterületen. Hét évig tanítottam az oroszlányi gimnáziumban magyart és németet. Nem véletlenül a könyvtáram is négynyelvű, ám az idegen nyelvű rész erősen pedagógiai jellegű, a nyelvkönyveim révén. Szótárgyűjteményem harmincnál több nyelvhez őriz szótárakat. Leginkább tudományos cikkeim számára meríték belőlük példákat, tudást, ihletet.

Az évtizedek alatt más nyelvek is a látó-

körömbe kerültek, kis ideig tanultam még spanyolul és bolgárol, mindkettőt teljesen egyedül. A bolgár mint déli szláv nyelv különösen ér-

dekelt. Most az olasszal kacérokodom, csak nincs rá sok időm. A nyelvek kapcsán még annyit, hogy két egyetemen is – Veszprémben és Gödöllőn – fonetikából írott kandidátusim megvédése után kezdtem oktatni, még a kilencvenes évek legvégén, de csak egy-egy félévet, és utána kerültem a Miskolci Egyetemre 2000-ben, s innen mentem nyugdíjba 2013 legvégén.

nem véletlenül
a könyvtáram is négynyelvű

*Pillanat Péterffy András 1980-as
Iskolapéllda c. dokumentumfilmjéből
Operatőr: Kurucz Sándor*

*Pillanatok Péterffy András 1980-as Iskolapéllda c. dokumentumfilmjéből
Operatőr: Kurucz Sándor*